

«Θαλής – Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην αστική Ελλάδα του 20ού αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες»

Α΄ κοινό σεμινάριο ερευνητικών ομάδων, Ρέθυμνο, 23-24.11.2012

Δήμητρα Λαμπροπούλου,

«Δημόσια κοινωνικότητα και 'νεότητα'»

Σε αυτό το κείμενο εργασίας θα προσπαθήσω να περιγράψω πώς συσχετίζονται οι κατηγορίες της δημόσιας κοινωνικότητας και της «νεότητας»¹, να προτείνω δηλαδή κάποιους τρόπους ώστε, αφενός, να οριοθετήσουμε το πεδίο μελέτης της Ερευνητικής Ομάδας 1 (ΕΟ1) ως προς τις κοινές μας έννοιες, αφετέρου, να σκεφτούμε κάποια σταθερά σημεία συνοχής ανάμεσα στο πεδίο έρευνας που εστιάζει στη «νεότητα» και τις γενικότερες κατευθύνσεις του προγράμματος. Το κύριο ερώτημα αυτής της απόπειρας έχει δύο όψεις: η μία, με ποιον τρόπο μπορεί η ιστορία της νεότητας να συμβάλει στην ιστορική πραγμάτευση της δημόσιας κοινωνικότητας στον εικοστό αιώνα και, η δεύτερη, τι σημαίνει η συγκεκριμένη εννοιολόγηση της δημόσιας κοινωνικότητας, η οποία κατευθύνει την έρευνά μας, για την προσέγγιση της «νεότητας» ως ιστορικά μεταβαλλόμενη κατηγορία. Θα επιχειρήσω να διερευνήσω αυτό το διπλό ερώτημα ανακεφαλαιώνοντας ορισμένες βασικές παραδοχές των ιστορικών πραγματεύσεων της «νεότητας», οι οποίες έχουν, νομίζω, σημασία για τη μελέτη της δημόσιας κοινωνικότητας και αναζητώντας κάποιους κοινούς άξονες που θα μπορούσαν, στο πλάι των ιδιαίτερων ζητούμενων και επιλογών κάθε μελέτης περίπτωσης, να συνθέσουν ένα κοινό υπόβαθρο για τη συγκριτική προοπτική της ομάδας.

Οι ιστορικές μελέτες της «νεότητας» θεωρούν ότι οι νέοι άρχισαν να γίνονται αντιληπτοί στο δυτικό κόσμο ως διακριτή κοινωνική ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στη μακρά περίοδο διαμόρφωσης της νεωτερικότητας, με ιδιαίτερη δε πυκνότητα στο γύρισμα από το δέκατο ένατο στον εικοστό αιώνα. Δύο εξελίξεις, αλληλένδετες μεταξύ τους, έπαιξαν σημαντικό ρόλο σε αυτή την αλλαγή: α) Η επέκταση των βιομηχανικών δομών και των κρατικών σχηματισμών και η ανάπτυξη

¹ Στο κείμενο θα ασχοληθώ αποκλειστικά με την έννοια της «νεότητας» και όχι με εκείνη της «παιδικής ηλικίας». Είναι σαφές ότι η πραγμάτευση και της «παιδικής ηλικίας» ως κατηγορίας ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένης αποτελεί ζητούμενο που προκύπτει τόσο από τη θεματολογία και το υλικό των ιδιαίτερων μελετών περίπτωσης όσο και από το κοινό μας πεδίο έρευνας.

νέων θεσμών κοινωνικοποίησης και ελέγχου, όπως ήταν οι νέες μορφές που αποκτούσε το εκπαιδευτικό σύστημα, β) η σύγχρονη ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών που συνέθεταν μια νέα γλώσσα με την οποία εννοιολογούσαν τον περιβάλλοντα κόσμο βάζοντας στο κέντρο της επιστημονικής και της κρατικής φροντίδας το «κοινωνικό πρόβλημα». Εδώ και αρκετές δεκαετίες, ιστορικοί, κοινωνικοί επιστήμονες, ανθρωπολόγοι μελετούν τις αναπαραστάσεις και τα συμβολικά νοήματα της «νεότητας», τις θεσμικές παρεμβάσεις για τους νέους, τις μορφές δράσης και έκφρασης που ταυτίστηκαν με αυτή τη μεταβατική, ή μεταιχμιακή όπως συχνά ορίζεται, ηλικιακή «κατάσταση». Κρίσιμη διαμορφωτική περίοδος για την έννοια της «νεότητας» στο δυτικό κόσμο θεωρείται το μακρύ χρονικό διάστημα από το ρομαντισμό μέχρι τη δεκαετία του 1980. Οι φάσεις αυτής της περιόδου διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα – αν θεωρήσουμε τον εθνικό χώρο ως τον τόπο αυτής της διαμόρφωσης- και ίσως στο εσωτερικό των χωρών – αν μπορούμε να βασιστούμε σε συγκρίσεις, για παράδειγμα ανάμεσα στις πόλεις και στην ύπαιθρο. Παρά τις διαφορετικές χρονικότητες, είναι γενικά παραδεκτό ότι η δεκαετία 1895-1905 υπήρξε καθοριστική για την ανάδειξη της «νεότητας» ως ζητήματος διακριτού στη σφαίρα της δημοσιότητας, καθώς τότε ταυτίστηκε με την «εφηβεία» και, διαμέσου αυτής της ταύτισης, προσδιορίστηκε με ψυχολογικούς και κοινωνιολογικούς όρους ως περίοδος αναταραχής και αναγέννησης, ως ο σπόρος του μέλλοντος που θα εκμηδένιζε τη μιζέρια του παρελθόντος, ως υπόσχεση ατομικής και συλλογικής ανανέωσης. Η δεκαετία του 1960 θεωρείται το τελικό ορόσημο αυτής της σύλληψης της νεότητας. (Passerini 1997)

Οι δημόσιες συζητήσεις για τη «νεολαία» από το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα έως και τη δεκαετία του 1960 συνδέονται με επεισόδια τα οποία έχουν οριστεί ως στιγμές κρίσης στις συλλογικές μεταβιβάσεις κληρονομιάς, δηλαδή στιγμές κατά τις οποίες τίθεται υπό αμφισβήτηση η δυνατότητα των κοινωνικών συστημάτων να εξασφαλίσουν τη συνέχισή τους στο μέλλον και αναζητούνται τρόποι ερμηνείας αυτής της αδυναμίας και υπέρβασής της. Πρόκειται για μια μακρά γραμμή σκέψης στην κοινωνική θεωρία που, είναι αλήθεια με σημαντικές διαφοροποιήσεις, θεωρεί την ανακοπή της κοινωνικής σταθερότητας και την απώλεια των κανόνων κοινωνικού ελέγχου βασική προϋπόθεση για την είσοδο της «νεότητας» στη δημοσιότητα. Με αυτήν την έννοια, όπως έχει γραφεί, κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα η «νεολαία» αποτέλεσε κεντρική μεταφορά και εργαλείο στην πολιτική: έγινε πρότυπο και ελπίδα για το μέλλον, αλλά επίσης συγχρόνως αντιμετωπίστηκε ως απειλή, ως αστάθμητος παράγοντας που απαιτεί επιτήρηση. Σε κάθε περίπτωση οι συμβολικές προβολές πάνω

στις ηλικιακές ομάδες που ορίζονται ως «νέοι» παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην πολιτική της νεότητας, δηλαδή είτε σε προσπάθειες αποκλεισμού των νέων (εξορίας τους στη χώρα της «νεότητας», όπως γράφει ο Πιερ Μπουρντιέ) είτε σε στρατηγικές συμπερίληψής τους σε λειτουργίες κοινωνικού ελέγχου. (Gillis, 1975· Da Silva 1986· Levi & Schmitt 1997· Passerini 1997· Αβδελά 2011).

Η συγκρότηση και οι μεταμορφώσεις του αστικού χώρου στη διάρκεια του εικοστού αιώνα, οι μεταβολές των μοντέλων και των λειτουργιών της οικογένειας αλλά και των συνδέσεων της τελευταίας με ευρύτερους κύκλους ένταξης, όπως η κοινότητα, η γειτονιά, η πόλη, οι συλλογικές μορφές ύπαρξης των νέων (οι μορφές νεανικής κοινωνικότητας) έχουν αποτελέσει ένα σταθερό πλαίσιο προβληματισμού για την ιστορία της νεότητας. Στο κλασικό έργο του Τζον Γκίλις *Νεότητα και ιστορία*,² η ανάδειξη της νεότητας σε ανεξάρτητη κοινωνική και δημογραφική κατηγορία εξηγείται ως αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας κοινωνικής αναταραχής και ηθικής αβεβαιότητας που αφετηρία της είχε την εξώθηση νέων εργατών στις πόλεις από τα μέσα του δέκατου έβδομου αιώνα και μετέπειτα και, επομένως, την εκτόπιση των νέων από το ελεγχόμενο περιβάλλον των αγροτικών οικογενειών και κοινοτήτων. Η βασική τομή, ωστόσο, για τη διακριτή παρουσία της νεότητας στο δημόσιο χώρο τοποθετήθηκε από τον Γκίλις στο διάστημα 1770-1870, όταν πήραν μορφή δύο κομβικά φαινόμενα: το πρώτο ήταν η δημιουργία της βασικής μονάδας ύπαρξης μιας νεανικής κουλτούρας, δηλαδή των συμμοριών νεαρών μελών της εργατικής τάξης, που είχαν ως ορμητήριο και εδαφική επικράτεια μια γειτονιά· το δεύτερο ήταν η συγκρότηση του «νόμου και της τάξης» λόγου περί νεολαίας, μέσα από τον οποίο διατυπώθηκε το μοντέλο του «παραβατικού» πολιτισμού της εργατικής νεολαίας. «Νόμος και τάξη» απέβλεπαν τόσο στον έλεγχο μιας δυναμικά ανατρεπτικής νεολαίας όσο και στην προβολή νέων φορέων κοινωνικού ελέγχου, που θα αντικαθιστούσαν τους προγενέστερους παραδοσιακούς μηχανισμούς. Η ταυτόχρονη παρουσία της νεανικής «παραβατικότητας» θεωρήθηκε έκφραση αντίστασης από την πλευρά της εργατικής νεολαίας προς το κανονιστικό «εφηβικό μοντέλο» που γινόταν προσπάθεια να τους επιβληθεί μέσα από μορφές επαναπροσδιορισμού του χρόνου και του χώρου τους (λ.χ. σχολεία, ηθικοπλαστικά σωματεία). Ο χρόνος των νέων συνδέθηκε με νέες οργανικές μορφές κοινωνικοποίησης και ελέγχου, αλλά καθώς υπήρξε και προϊόν αποδέσμευσης από προγενέστερες μορφές

² John R. Gillis, *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770-Present*, Academic Press, Νέα Υόρκη 1975.

εξάρτησης (την αγροτική οικογένεια και την κοινότητα) αποτέλεσε το αντικείμενο διαμάχης για την υπεράσπιση ή την κατάληψή του: νοσηματοδοτήθηκε τόσο σαν καταφύγιο ελευθερίας όσο και σαν απειλή εγκληματικότητας και εξέγερσης και, άρα, αιτία πανικού. Η δισημία του διαθέσιμου χρόνου είχε σαν αποτέλεσμα και η δημόσια δράση των νέων, από την οποία άντλησε το περιεχόμενό του, να έχει μια διττή υπόσταση: οι νεανικές οργανώσεις αναπτύχθηκαν πάνω σε δύο κατευθύνσεις ως κινήματα κοινωνικής, συναισθηματικής, σωματικής χειραφέτησης και ως επιχείρηση πολιτικής, ιδεολογικής, φυσικής χειραγώγησης (Gillis 1975· Λιάκος 1988).

Από τις προηγούμενες προσεγγίσεις νομίζω πρέπει να υπογραμμιστούν δύο παράμετροι σημαντικές για τη σχέση ανάμεσα στη «νεότητα» και τη δημόσια κοινωνικότητα και ορισμένα ερωτήματα που προκύπτουν από αυτές: α) Η ιστορική συγκρότηση της «νεότητας» τοποθετείται στην τομή οικονομικών, δημογραφικών, πολιτισμικών και πολιτικών μεταβολών, όπως ήταν η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση, η οικονομική κρίση του τέλους του δέκατου ένατου αιώνα, οι μεταναστεύσεις, η επέκταση των εκπαιδευτικών θεσμών, η υποχρεωτική θητεία, η διεύρυνση του εκλογικού δικαιώματος, η συμμετοχή σε εθνικά και κοινωνικά κινήματα. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει τη σημασία της «νεότητας» για τη σύλληψη της νεωτερικότητας. Η συμμετοχή της «νεότητας» στο νεωτερικό σχέδιο φαίνεται και από το γεγονός ότι οι σύγχρονες κοινωνίες είδαν τη συλλογική στάση απέναντι στα παιδιά και τους νέους ως ένα από τα στοιχεία που διαφοροποιούσαν το «παραδοσιακό» από το «μοντέρνο» (Κιουσοπούλου 2004· Levi & Schmitt 1997· Perrot 1997). Επομένως, μεταβολές στις συλλήψεις της νεωτερικότητας, πώς επιδρούν στις αναπαραστάσεις, τις ταυτότητες, τις δράσεις που σχετίζονται με τους «νέους» και τη «νεότητα»; Και, αντίστροφα, με ποιους τρόπους οι συλλήψεις της «νεότητας» επηρεάζουν τα περιεχόμενα και τις μορφές του «νεωτερικού»; β) Οι επίσημες πολιτικές, οι θεσμικοί λόγοι και δράσεις –κρατικοί και μη κρατικοί, επιστημονικοί και άλλοι-, οι νεανικές υποκειμενικότητες, συνιστούν επίπεδα που τέμνονται και διαδρούν μεταξύ τους. Πώς όμως συμβαίνει αυτό σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες; Ποιες αναλυτικές κατηγορίες μπορούν να συμβάλουν στη μελέτη αυτής της διάδρασης; Είναι, για παράδειγμα, τα δίκτυα και οι κώδικες επικοινωνίας που αναπτύσσονται στο πλαίσιό τους μια αναλυτική κατηγορία ικανή να καταστήσει κατανοητές τις ανταλλαγές και τις αντιπαραθέσεις μέσα από τις οποίες λαμβάνει χώρα η παραπάνω διάδραση;

Η μελέτη της νεολαίας των μεταπολεμικών μεγαλουπόλεων αποτέλεσε ένα ιδιαίτερα γόνιμο πεδίο προβληματισμού για τους τρόπους με τους οποίους οικονομικοί,

πολιτισμικοί και πολιτικοί θεσμοί διαδρούν με νεανικές συμπεριφορές οι οποίες κάνουν ορατό έναν διακριτό πολιτισμό των νέων. Το υπόβαθρο αυτού του προβληματισμού υπήρξε βεβαίως η εκπληκτική ποσοτική υλική αύξηση της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου και οι σεισμικές αλλαγές που υπέστησαν οι δομές που συνέχισαν τις κοινωνίες (Hobsbawm 2002). Από την επαύριον του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου έως τις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, οι ερμηνείες και τα εξηγητικά σχήματα διαφοροποιήθηκαν, όπως συνέβη γενικότερα στο χώρο της κοινωνικής θεωρίας. Η εστία του ενδιαφέροντος ήταν τώρα οι έφηβοι και οι νεανικοί «υπο-πολιτισμοί» (subcultures) που υποστηρίζονταν από αυτούς –οι οποίοι κατά κανόνα περιγράφονταν από κρατικούς, πολιτικούς και επιστημονικούς λόγους ως «παραβατικοί» ή «παρεκκλίνοντες» ως προς τα καθιερωμένα πρότυπα συμπεριφοράς και κοινωνικών σχέσεων- και η τοποθέτησή τους σε σχέση με την «κοινωνία της αφθονίας» και την αυξανόμενη σημασία της κατανάλωσης και των πολιτισμικών προϊόντων. Τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 οι συλλογικές συμπεριφορές που ορίστηκαν ως παραβατικές, αρχικά των νέων των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, αντιμετωπίστηκαν από τους κοινωνικούς επιστήμονες ως πολιτισμική λύση στο πρόβλημα του κοινωνικού στάτους που βίωναν τα νεαρά μέλη των εργατικών τάξεων στα μεγάλα αστικά κέντρα, καθώς έρχονταν σε επαφή με τις αξίες των μεσοαστικών στρωμάτων. Σταδιακά η αγωνία εκφράστηκε γύρω από τη γενική κατηγορία του «καταναλωτή τηνείτζερ» που βρισκόταν σε κίνδυνο από τις επιρροές της καταναλωτικής κοινωνίας (Cohen 1955· Hoggart 1957). Οι κριτικές σε αυτές τις θεωρήσεις διατυπώθηκαν από τη δεκαετία του 1970, στον απόηχο των κινημάτων της δεκαετίας του 1960 που προέβαλλαν και διεκδικούσαν τη διακριτή αναφορά στη «νεολαία», και στο πλαίσιο της στροφής προς τη μελέτη της οπτικής γωνίας των δρώντων υποκειμένων. Οι πολιτισμικοί θεσμοί θεωρήθηκαν κεντρικοί στους πολιτικούς αγώνες, καθώς ήταν σε θέση να παράγουν τη συναίνεση ή την αμφισβήτηση των κυρίαρχων αξιών. Η ύπαρξη διαφορετικών νεανικών «υποπολιτισμών» έδειχνε το ανυπόστατο μιας ενιαίας νεανικής κουλτούρας η οποία λειτουργούσε ως παθητικός αποδέκτης των καταναλωτικών προτύπων. Οι νεανικοί «υποπολιτισμοί» αντιμετωπίστηκαν ως φορείς συμβολικής αντίστασης που διαρρήγνυαν την αστική μεταπολεμική ηγεμονία η οποία υπογράμμισε τον καταλυτικό ρόλο της οικονομικής ανόδου (Hall & Jefferson 1976· Willis 1977· Hebdige 1979).

Η τάση να αντιμετωπίζονται οι νεανικές κουλτούρες αποκλειστικά ως εκφράσεις αντίστασης χωρίς να προβληματοποιούνται τα σημεία εκείνα στα οποία αποδέχονταν κυρίαρχες ή και αντιδραστικές αξίες, ο μονόπλευρος φωτισμός «θεαματικών»

πολιτισμικών πρακτικών και η συσκότιση των πιο κοινών εμπειριών των νέων στην οικογένεια, το σχολείο ή την εργασία, καθώς και η έμφαση στην αρσενική εργατική νεολαία και στις πρακτικές της στο δημόσιο χώρο, ήταν τα κύρια σημεία κριτικής στις προηγούμενες προσεγγίσεις των νεανικών υποπολιτισμών (Mc Robbie 1980· Pilkington 1994). Οι κριτικές αυτές απέδωσαν πιο σύνθετες θεωρήσεις της «νεότητας», της δράσης των νεανικών συλλογικών υποκειμένων και των συσχετίσεων της δράσης αυτής με θεσμικούς λόγους. Καταδείχτηκε η έμφυλη συγκρότηση του λόγου περί «εφηβείας» και της θεώρησης των νεανικών πολιτισμών ως «αντίστασης», η οποία απέκλειε από άλλους χώρους, όπως το σπίτι ή η οικογένεια, τη δυνατότητα για νεανική δραστηριότητα ή δεν έβλεπε συνέχειες ανάμεσα στις πρακτικές των νεαρών ανδρών εκτός και εντός οικογένειας. Συγχρόνως, η μελέτη στιγμών «ηθικού πανικού» για τη νεολαία έδειξε την ανάγκη να αναλυθούν όχι μόνον οι αναπαραστάσεις της νεότητας αλλά και η σύνδεση αυτών των αναπαραστάσεων με την ίδια τη δράση των νέων ανθρώπων. Για παράδειγμα, οι αντιδράσεις των MME και διαφόρων θεσμών στις συγκρούσεις ανάμεσα σε mods και rockers στη Βρετανία της δεκαετίας του 1960 δημιούργησαν έναν «ηθικό πανικό» που με τη σειρά του ανατροφοδότησε τη συνοχή των ομάδων τις οποίες κατονόμαζε ως «παραβατικές» (Cohen 2002).

Εξίσου κομβικές για την κατανόηση του ιστορικά προσδιορισμένου χαρακτήρα της «νεότητας» υπήρξαν την ίδια εποχή συμβολές από το χώρο της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι ανθρωπολόγοι στράφηκαν συστηματικά στη μελέτη διαστάσεων της ύπαρξης, όπως το φύλο, το συναίσθημα, το σώμα και η ηλικία, οι οποίες, από μια δυτική σκοπιά, θεωρούνται μεταιχμιακές ως προς τις αναφορές τους τόσο στη φύση όσο και στον πολιτισμό. Η ηλικία αντιμετωπίστηκε ως μια διάσταση της ταυτότητας που διαπλέκεται με άλλες, όπως το φύλο και η κοινωνική θέση, και θεωρήθηκε ότι δεν αντιπροσωπεύει κάποια σταθερή ιδιότητα ή ουσία, αλλά συνιστά κοινωνική σχέση. Αυτό σημαίνει ότι ατομικά ή ως μέλος μιας ομάδας, κανείς ορίζεται ως παιδί, νέος, μεσήλικας ή γέρος ως προς κάποιους άλλους. Συνεπώς, η απόδοση ηλικίας σε κάποιες κατηγορίες εγγράφεται σε πλέγματα σχέσεων εξουσίας, γεγονός όμως που συχνά συγκαλύπτεται καθώς οι άνθρωποι που έχουν την εξουσία να αποδώσουν ηλικία στους άλλους εμφανίζονται σαν να μην έχουν οι ίδιοι ηλικία. Συγχρόνως, η ηλικία ως κοινωνική σχέση συγκροτείται σύμφωνα με τα πολιτισμικά πρότυπα με βάση τα οποία οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τον κόσμο και οργανώνουν και ερμηνεύουν τη δράση τους. Οι σημασίες που αποδίδονται στις διάφορες ηλικίες διαμορφώνονται στο πλαίσιο ευρύτερων ερμηνειών και θεωριών για

τη σχέση μεταξύ της φύσης και του πολιτισμού, αλλά και για τη φύση του χρόνου. Ο χρόνος λειτουργεί με διαφορετικούς τρόπους στο πλαίσιο της κοινωνικής δομής. Επομένως, είναι λάθος να προδικάζουμε την κοινωνική σημασία των διαφόρων ηλικιακών φάσεων με βάση τα βιολογικά τους γνωρίσματα. Η συμβολική σημασία της «νεότητας» στο σύγχρονο δυτικό πολιτισμό βασίζεται στο ρόλο που έχει η βιολογία στα συστήματα σκέψης και σε αντιλήψεις για τη γραμμική πορεία του χρόνου και για την ανθρώπινη ζωή ως διαδικασία παραγωγής (Μπακαλάκη 1998). Κατά ανάλογο τρόπο, αν και από διαφορετική αφετηρία, ο Πιερ Μπουρντιέ ορίζει τους «νέους» και τη «νεότητα» ως λέξεις ταξινομητικές και ταξινομημένες. Θεωρεί την ηλικία ένα σύστημα ταξινόμησης και, επομένως, μια κοινωνική μορφή του χρόνου. Τα σύνορα ανάμεσα στις ηλικίες παράγονται από κοινωνικούς ανταγωνισμούς στο πλαίσιο των οποίων διανέμονται πλεονεκτήματα και υποχρεώσεις, δικαιώματα και καθήκοντα. Το ηλικιακό σύστημα ταξινόμησης είναι όργανο εξουσίας και, επομένως, η περιοδολόγηση των ανθρώπινων βιογραφιών είναι πολιτικά και πολιτισμικά, δηλαδή ιστορικά προσδιορισμένη (Bourdieu 1999).

Οι προηγούμενες προσεγγίσεις μπορούν να μας βοηθήσουν να επεξεργαστούμε τα ερωτήματα που έχουν τεθεί στο σκεπτικό της κεντρικής ερευνητικής πρότασης του προγράμματος σε σχέση με τα ειδικότερα ενδιαφέροντα της ΕΟ1, η οποία εστιάζει στη «νεότητα»: Με ποιους τρόπους και για ποιους λόγους συγκροτείται μια ορισμένη κλίμακα ηλικιών στη συλλογική συνείδηση μιας κοινωνίας; Πού και πώς τοποθετείται κάθε φορά η σχέση των ηλικιών μεταξύ τους, εδώ της νεανικής σε σχέση με την παιδική και τη γεροντική ηλικία; Αυτή η ταξινομητική κλίμακα τέμνεται και με ποιον τρόπο με άλλες κατηγορίες ταξινόμησης και οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων, όπως είναι το φύλο και η κοινωνική τάξη; Οι καθιερωμένες αντιλήψεις για το χρόνο που υποστηρίζουν τη συμβολική σημασία της «νεότητας» εκφράζονται και στο σκεπτικό παρεμβάσεων που έχουν ως στόχο «την προετοιμασία των νέων για... [κάποιο επόμενο στάδιο της ζωής τους]». Οι παρεμβάσεις αυτές βασίζονται στη σύλληψη της «νεότητας» ως «παροδικής», ως φάσης της ζωής που τείνει προς την «εν-ηλικίωση». Πώς όμως πραγματεύονται οι νέοι ως δρώντα υποκείμενα αυτή την αντίληψη παροδικότητας; Πώς διαπλέκονται κάθε φορά οι χρόνοι της συγκυρίας, του ατομικού κύκλου ζωής, των διαφόρων επιπέδων κοινωνικότητας; Υπάρχουν περιπτώσεις ανάσχεσης στην καθιερωμένη χρονολογική ροή του χρόνου, σε συνάφεια με ποια γεγονότα και, αν ναι, πώς νοηματοδοτούν την εμπειρία της νεότητας; Αν η εξουσία που ασκεί ένα ταξινομητικό σύστημα, όπως η ηλικία, σε μια κοινωνία είναι δεδομένη, πώς πραγματεύονται τη θέση

τους σε αυτή τη σχέση τα υποκείμενα που υφίστανται την εξουσία; Με άλλα λόγια, αν η ταξινόμηση σημαίνει αναγνώριση με βάση κάποιο όνομα, τι σημαίνει η ιδιοποίηση αυτού του ονόματος από μια ομάδα; Πότε, πώς και για ποιους λόγους συγκεκριμένες ομάδες κινητοποιούνται γύρω από τη «νεολαία» και συνταυτίζονται σε αυτήν; Πώς ορίζονται αυτές οι ομάδες με όρους φύλου και κοινωνικής θέσης; Στις μελέτες περίπτωσης της ΕΟ1 εννοούνται κάποιοι προφανείς χώροι στους οποίους θα αναζητήσουμε τέτοιες μορφές κινητοποίησης. Πώς σχετίζεται η δράση στους χώρους αυτούς με τις πρακτικές σε άλλους χώρους της καθημερινής ζωής; Η απόφαση για την ανάληψη δράσης και οι εξειδικεύσεις της σε συγκεκριμένες πρακτικές λειτουργούν αποκλειστικά, αντιπαραθετικά ή συμπληρωματικά με τη δραστηριότητα (ή τη «μη-δράση») σε άλλα πεδία; Τι είναι αυτό που κάνει δυνατή –και επιθυμητή– τη συγκεκριμένη κάθε φορά συλλογική υποκειμενικότητα; Το ότι οι μορφές δημόσιας κοινωνικότητας αναπτύσσονται στο εσωτερικό συστημάτων άνισων σχέσεων είναι ίσως κοινώς αποδεκτό. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις στις οποίες μορφές δημόσιας κοινωνικότητας συγκροτούν ιδιαίτερους νεανικούς πολιτισμούς ή αναπτύσσουν δεσμούς μαζί τους; Αρκετές μελέτες περίπτωσης της ΕΟ1 εστιάζουν σε μορφές δημόσιας κοινωνικότητας που χρησιμοποιούν τη νεανική ηλικία ως μέσο για τη διατύπωση ενός προγράμματος κοινωνικής παρέμβασης. Ποιο περιεχόμενο αποκτά η παρέμβαση κάθε φορά (πρόληψη, θεραπεία, διόρθωση, αναμόρφωση); Πώς επιδρά η έγνοια για τη νεότητα στο πώς οι διάφοροι φορείς βλέπουν το δικό τους ρόλο; Με άλλα λόγια, γίνεται αυτή η έγνοια συστατικό πολιτικής ταυτότητας; Υπάρχουν διαδικασίες μέσα από τις οποίες τέτοιες παρεμβάσεις μπορούν να έχουν ευρύτερη επιρροή; Τελικά μπορούμε να μιλάμε για έναν ενιαίο δημόσιο χώρο ή μόνο για κατακερματισμένους τομείς δημοσιότητας;

Η δουλειά της ΕΟ1 είναι βεβαίως απαραίτητο να συνομιλήσει με την ιστορία της νεότητας ως ενός πεδίου που γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1980 και μετέπειτα. Δεν θα ανακεφαλαιώσω εδώ τα σημαντικά κεκτημένα αυτού του χώρου.³ Θα επιμείνω μόνο σε ορισμένες επισημάνσεις που έχουν γίνει και τις οποίες πρέπει, νομίζω, να πάρουμε σοβαρά υπόψη στις δικές μας έρευνες: Η μελέτη των ηλικιών από την ελληνική ιστοριογραφία εντάχθηκε στην προσπάθεια να γίνει κατανοητό πώς συγκροτήθηκε η εθνική συνείδηση από τη μια πλευρά και η αστική κοινωνία από την άλλη, γεγονός που άφησε λίγα περιθώρια για τον προβληματισμό

³ Για την κριτική συνόψιση των ιστορικών μελετών της «νεότητας» στον ελληνικό χώρο, δες Αβδελά 2011 και Κιουσοπούλου 2004.

γύρω από τη χρησιμότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας ως αναλυτικών κατηγοριών. Ακόμα και η σημαντική διεύρυνση των θεματικών που μελετούνται σε πιο πρόσφατες συλλογικές προσπάθειες (Καραμανωλάκης, Ολυμπίτου, Παπαθανασίου 2010) δεν συνοδεύεται από έναν αντίστοιχο προβληματισμό για τη «νεολαία» ως μεταβαλλόμενη και πληθυντική κατηγορία. Επιπλέον, η κομματική πολιτική, τα οργανωμένα κινήματα, οι οργανώσεις ή το κράτος φαίνεται να προσελκύουν πολύ περισσότερο το ενδιαφέρον από την κοινωνική και πολιτισμική διάσταση. Από αυτή την άποψη, η προσέγγιση της «νεότητας», στο πλαίσιο διαφορετικών παραδειγμάτων, ως μιας ιστορικά συγκροτημένης κατηγορίας με βάση την οποία οι άνθρωποι οργανώνουν σχέσεις αμοιβαιότητας, ομοιότητας ή διαφοράς –δηλαδή ως κατηγορίας που συγκροτεί μορφές δημόσιας κοινωνικότητας- συνιστά μια πρόκληση όχι μόνο γιατί μπορεί να εμπλουτίσει τη θεματική ποικιλομορφία του πεδίου αλλά και γιατί έχει τη δυνατότητα να μετατοπίσει τη συζήτηση από την *πολιτική για τη νεολαία* σε κάποιους από τους τρόπους με τους οποίους συγκροτείται το *πολιτικό με διακύβευμα τη «νεολαία»*.

Θα κλείσω προτείνοντας επιγραμματικά ορισμένους επιπλέον άξονες (εκτός από τους βασικούς άξονες που υποστήριζαν την παρουσίαση των μελετών περίπτωσης στην κεντρική ερευνητική πρόταση του προγράμματος και επικουρικά ως προς τα βασικά ερωτήματα που διατυπώθηκαν προηγουμένως στο παρόν κείμενο), αφενός για τη συζήτηση στο πλαίσιο της ΕΟ1, αφετέρου για την προοπτική συνεργασίας με τις άλλες ομάδες, οι οποίοι νομίζω πως προσφέρονται για συγκριτική εξέταση. Το τι μπορεί να σημαίνει συγκριτική εξέταση και με βάση ποιες θεματικές αποτελεί φυσικά ζητούμενο της συζήτησης:

Για τη συζήτηση στο πλαίσιο της ΕΟ1:

- Εννοιολογήσεις, μεταβολές του «ελέγχου» και της «πειθάρχησης».
- Ιατρικοί λόγοι για τους νέους και τα παιδιά.
- Μορφές εκπαίδευσης – μαθητείας.
- Διαμόρφωση της σχέσης των νέων με την εργασία.
- Σχέση των φορέων παρέμβασης για τους νέους με το κράτος.

Για τη συνεργασία με τις άλλες ομάδες:

- Η χωρική διάσταση της νεανικής κοινωνικότητας και οι μεταβολές της στον εικοστό αιώνα.

- Ο ρόλος των νεανικών δραστηριοτήτων στη διαμόρφωση του αστικού φαινομένου.

- Η σχέση ανάμεσα στις πολιτικές από και για τους νέους και την «κοινωνία πολιτών».

- Η «νεότητα» στην ατομική και τη συλλογική μνήμη.

Βιβλιογραφία

Αβδελά, Έφη, 2011, «Ιστορία της νεότητας» (κριτική του βιβλίου Καραμανωλάκης, Βαγγέλης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ό αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας – Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Θεμέλιο, Αθήνα 2010), *Αυγή*, 09/01/2011.

Bourdieu, Pierre, 1999 [1979], *Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, μετάφραση: Κική Καψαμπέλη, Αθήνα, Πατάκης.

Cohen, A., 1955, *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Νέα Υόρκη, The Free Press.

Cohen, Stanley, ³2002 [1972], *Fork Devils and Moral Panics. The Creation of Mods and Rockers*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge.

Da Silva, José Gentil, 1986, «Η ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας στην πρόσφατη ιστορική παραγωγή», στο Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, ΙΑΕΝ /ΓΓΝΓ, 37-78.

Gillis, John R., 1975, *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770-Present*, Νέα Υόρκη, Academic Press.

Hall, Stuart – Tony Jefferson (επιμ.), 1976, *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge.

Hebdige, Dick, 1979, *Subculture. The Meaning of Style*, Λονδίνο, Methuen.

Hobsbawm, Eric, 1997, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μετάφραση: Βασίλης Καπετανγιάννης, Αθήνα, Θεμέλιο.

Hoggart, Richard, 1957, *The Uses of Literacy*, Λονδίνο, Chatto & Windus.

Καραμανωλάκης, Βαγγέλης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), 2010, *Η ελληνική νεολαία στον 20ό αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας – Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, Αθήνα, Θεμέλιο.

Κιουσοπούλου, Τόνια, 2004, «Η μελέτη των ηλικιών και των ηλικιακών ομάδων ως αντικείμενο της νεότερης ιστοριογραφίας», Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τ. Β', Αθήνα, 141-149.

Levi, Giovanni – Jean-Claude Schmitt (επιμ.), 1997, *A history of young people in the West*, Κέμπριτζ, Μας., The Belknap Press of Harvard University Press.

Λιάκος, Αντώνης, 1988, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Λωτός, Αθήνα.

McRobbie, A., 1980, “Settling accounts with subcultures: A feminist critique”, *Screen Education* 34: 37-49.

Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα, 1998, «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της ηλικίας», στο Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, ΙΑΕΝ /ΓΓΝΓ, 141-156.

Passerini, Luisa, 1997, “Youth as a Metaphor for Social Change: Fascist Italy and America in the 1950s”, στο Levi, Giovanni – Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *A history of*

young people in the West, Κέμπριτζ, Μας., The Belknap Press of Harvard University Press, 281-342.

Perrot, Michelle, 1997, “Worker Youth: From the Workshop to the Factory”, στο Levi, Giovanni – Jean-Claude Schmitt (επιμ.), *A history of young people in the West*, Κέμπριτζ, Μας., The Belknap Press of Harvard University Press, 66-116.

Pilkington, Hilary, 1994, *Russia's youth and its culture: a nation's constructors and constructed*, Λονδίνο, Routledge.

Willis, Paul, 1977, *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, Λονδίνο, Gower.